
Complottheorieën

*Moord op de gebroeders De Witt, geschilderd door Pieter Frits (1627-1708)
Bron: Haags Historisch Museum*

Verkenning van het Nederlandse complot-landschap

door Wilbert Jan Derksen

Er is tegenwoordig veel te doen over de verspreiding van complottheorieën. In de afgelopen HJ-Schoo-lezing waarschuwde VVD-minister van Justitie en Veiligheid Dilan Yeşilgöz-Zegerius expliciet voor het gevaar dat van complottheorieën uitgaat ten aanzien van de democratische rechtsstaat (VVD 2022). Verschillende incidenten bevestigen dit beeld. Zo stond begin dit jaar een man met een brandende fakkel voor het huis van D66-leider Sigrid Kaag allerlei complotideeën te verkondigen. Eerder werd

Kamerlid Pieter Omtzigt al belaagd door een meute complotdenkers. Minister-president Mark Rutte, (toenmalig) minister van Volksgezondheid Hugo de Jonge en RIVM-directeur Jaap van Dissel ontvingen eveneens bedreigingen vanuit die hoek. Recentelijk waarschuwde ook de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding voor de mogelijkheid van extremistisch geweld gepleegd door complotdenkers (NCTV 2022).

Het lijkt zo wel alsof complottheorieën vanuit het niets opens het publieke domein

zijn binnengedrongen. Toch zijn complottheorieën van alle tijden. Wanneer we kijken naar de Nederlandse geschiedenis zien we bijvoorbeeld dat al vanaf de dagen van de Republiek samenzweringstheorieën de ronde deden. De beruchte lynchpartij van de gebroeders De Witt in de 17e eeuw was mede het resultaat van pamfletten die onder de bevolking werden verspreid. Daarin werden beide staatsmannen beticht van allerlei complotten en zelfs als de duivel zelve afgeschilderd (Trouw 2022).

Om een beter beeld te krijgen van hoe we in de huidige complotepidemie beland zijn geraakt, is het wellicht waardevol om een overzicht te schetsen van de verschillende complottheorieën en de manieren waarop die zich hebben verspreid in Nederland. In dit artikel zal de focus liggen op het Nederlandse complotlandschap en niet zozeer op theorieën die een buitenlandse oorsprong kennen (9/11, JFK, maanlanding, etc.). Al zullen later wel verschillende internationaal georiënteerde theorieën worden benoemd die nu ook in het Nederlandse publieke debat een belangrijke rol spelen. Tevens wordt in dit artikel omwille van de lengte alleen gekeken naar de meest recente geschiedenis. Het doel van het artikel is om een kort chronologisch overzicht te schetsen en te kijken welke lessen hieruit vallen te trekken voor liberalen.

Heimelijke vliegtuiglading

We beginnen dit overzicht precies 30 jaar geleden. In 1992 vond een tragisch ongeluk plaats toen een vliegtuig van de Israëlische maatschappij El Al neerstortte en zich

in twee flatgebouwen in het Amsterdamse Bijlmermeer boorde. Het ging om een vrachtvliegtuig dat gelijk na opstijgen vanaf Schiphol in de problemen was gekomen door het afbreken van twee motoren. Deze ramp resulteerde in 43 dodelijke slachtoffers, al wordt ook wel vermoed dat het daadwerkelijke aantal hoger lag, aangezien er veel ongedocumenteerden in de flats woonden (Cardone 2022). Het was uiteindelijk niet de crash zelf, maar de nasleep daarvan die een voedingsbodem voor complottheorieën zou blijken. Er zouden direct na de ramp mannen in witte pakken zijn gesignaleerd die volgens ooggetuigen bewijsmateriaal uit het puin meenamen. Bovendien bleek de zogeheten cockpitvoicerecorder – een van de twee ‘zwarte dozen’ die standaard in een vliegtuig horen te zitten – nergens te zijn terug te vinden. Hierop ontstond het vermoeden dat het vliegtuig mogelijk een geheime militaire lading vervoerde en dat de Israëlische autoriteiten dit wilden achterhouden.

Er volgde een jarenlange discussie over wat precies de lading was geweest van het vrachtvliegtuig. Doordat verschillende omwonenden gezondheidsproblemen kregen na de ramp, werd er gespeculeerd dat het vliegtuig giftige stoffen vervoerde. Mogelijk werd dit veroorzaakt door het verbranden van het verarmde uranium dat in vliegtuigen als contragewicht wordt gebruikt. Critici stelden echter dat het vliegtuig waarschijnlijk gevaarlijke grondstoffen vervoerde die gebruikt worden voor de productie van zenuwgas, al werd dat altijd door de Israëlische autoriteiten ontkend. Wat deze theorie voed-

de, was het feit dat de vrachtdocumenten van het vliegtuig in eerste instantie nergens te vinden waren. Verschillende versies daarvan doken later pas op, wat erop duidde dat er mogelijk mee was gesjoemeld.

Hierop werden verschillende onderzoeken ingesteld, waaronder uiteindelijk een parlementaire enquête. Deze bevestigde dat de regering tekort was geschoten in het boven water halen van de juiste informatie. De conclusie was echter ook dat er geen sprake was geweest van een geheime militaire lading. De mannen in witte pakken zouden daarnaast waarschijnlijk reddingswerkers met lichte kleding zijn geweest (Meijer 1999). Toch bleven sceptici spreken van een complot. De gezondheidsklachten van omwonenden zouden veroorzaakt zijn door de giftige stoffen die het vliegtuig als militaire lading vervoerde en de mannen in witte pakken zouden vanuit de Israëlische geheime dienst gestuurd zijn om het bewijsmateriaal weg te halen. Mogelijk waren hier nog andere (buitenlandse) instanties bij betrokken. Complottheorieën wijzen zo op een doofpotaffaire rond de ramp.

Militaire opslagruimte

Acht jaar na de Bijlmerramp werd Nederland in het jaar 2000 opnieuw door een ramp opgeschrikt. Een grote vuurwerkontploffing in Enschede zorgde ervoor dat een complete wijk werd weggevaagd. De oorzaak van de explosie was een brand die uitsloeg bij een opslaglocatie van een vuurwerkbedrijf. De ontploffing kostte aan 23 personen het leven en zorgde voor grootschalige vernielingen.

De exacte oorzaak van de brand blijft tot op de dag van vandaag onduidelijk. In eerste instantie werd een persoon als brandstichter veroordeeld, maar hij werd later wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken. Wel was volgens de rechter duidelijk dat er bij de opslagplaats te veel en te zware vuurwerk lag opgeslagen. De twee directeuren van het vuurwerkbedrijf werden daarop veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf.

Critici stelden echter dat vooral de overheid zelf schuld had aan de ramp door geen adequate regelgeving rondom de opslag van vuurwerk op te stellen en te weinig controles uit te voeren. Zij meenden dat onschuldige mensen zijn geslachtofferd om ambtenaren een hand boven het hoofd te houden (Mulder 2019). Tot op heden lopen er rechtszaken rond de ramp en naar aanleiding van een recent verschenen kritisch rapport van kokenluider en oud-Europarlementariër Paul van Buiten riep ook de Tweede Kamer op tot een nieuw onafhankelijk onderzoek naar de ramp (NOS 2021).

Tevens hier zou dus mogelijk sprake kunnen zijn van een doofpot. Er hangt echter nog een veel verdergaande complottheorie rond de ramp. Volgens deze theorie lag er niet alleen vuurwerk op de opslaglocatie, maar werden daar ook landmijnen bewaard. Deze zouden de oorzaak zijn van de vernietigende knal die volgde. Het zou gaan om landmijnen van Defensie die afgekeurd waren, maar nog niet waren vernietigd. Militair getrainde hulpverleners die op het rampterrein rondliepen zouden hiervan sporen hebben ge-

vonden (Plasman Advocaten 2005). Ook een van de bewoners die na de ramp met een auto door de hekken van het afgezette rampgebied was gereden, beweerde dat hij vier landmijnen had zien liggen (Kreuwel 2020). De theorie is sindsdien een eigen leven gaan leiden. Het feit dat de integriteit van het onderzoek dat destijds plaatsvond nu door verschillende partijen, waaronder de Tweede Kamer, in twijfel wordt getrokken, zal ongetwijfeld olie op het vuur zijn voor deze complottheorie.

De moord op een politicus

Slechts twee jaar na de ramp in Enschede zagen we in Nederland wederom een ongeken- de gebeurtenis plaatsvinden. In 2002 werd politicus Pim Fortuyn vermoord door mili- euactivist Volkert van der Graaf. In het jaar daarvoor had Fortuyn het gehele politieke landschap op zijn grondvesten doen schud- den. De politicus kende een stormachtige opkomst, eerst als lijsttrekker van Leefbaar Nederland en later als leider van zijn eigen Lijst Pim Fortuyn (LPF). Zijn uitspraken en politieke stijl maakten hem tegelijkertijd een omstreden figuur. Door sommigen werd hij hierom gezien als een gevaarlijke populist die koste wat het kost gestopt moest worden. Zo ook door Van der Graaf, die negen dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen Fortuyn doodschoot.

Een dergelijke politieke moord was onge- hoord in Nederland en het hele land was in rep en roer. Al snel ontstond de overtuiging dat de moord het resultaat was geweest van een haatcampagne die tegen Fortuyn werd ge- voerd door zijn politieke tegenstanders en de

pers. Anderen gingen nog verder en beweer- den dat er sprake was geweest van een doelbe- wust complot. Zo werd gezegd dat de macht- hebbers bewust geen beveiliging aan Fortuyn wilden verlenen en daarbij dreigingssignalen moedwillig negeerden. Sommigen gingen zelfs zo ver te stellen dat de machthebbers de moord volledig hadden georkestreerd (Van Buuren 2016, 71).

Tevens werd er veel gesproken over een vermeende tweede schutter. De veiligheidsdien- sten zouden niet alleen op de hoogte zijn ge- weest van het moordplan dat Van der Graaf had, maar zelfs een tweede schutter op een dak hebben geplaatst om er zeker van te zijn dat de aanslag succes zou hebben. Een andere theorie is dan ook dat Fortuyn uit de weg zou zijn geruimd door mensen uit de veiligheids- wereld vanwege zijn plannen om een extreem dure defensiedeal rond JFS-gevechtsvliegtui- gen te schrappen (Van Buuren 2016, 79). De- gelijke theorieën werden in de media bespro- ken door onder meer LPF'ers, maar ook door verschillende bekende Nederlanders (Pauw in Panama 2002).

De opkomst van het internet en de sociale media

Het is ook rond de jaren 90-begin jaren 2000 dat steeds meer huishoudens toegang kregen tot het internet. Het wereldwijde web bracht een waardevolle democratisering van infor- matie. Op digitale wijze was het makkelijker dan ooit om kennis met elkaar te delen. Het werd zo echter ook veel gemakkelijker om complottheorieën de wereld in te slingeren (Birchall & Knight 2022, 580). In plaats van

gehoor te moeten vinden bij een krant of uitgeverij, kon men nu eenvoudig een eigen webpagina creëren om ideeën op te ventileren. Belangrijker nog was dat complotdenkers op deze manier elkaar moeiteloos konden vinden. Aangezien complottheorieën normaliter tot een zekere niche behoren, is het niet zo simpel om in je directe omgeving gelijkgestemden te vinden. De interconnectiviteit van het internet bracht hier wel de mogelijkheid voor. Via internetfora konden gebruikers uitvoerig met elkaar het gesprek aangaan over de verschillende complottheorieën.

Daar kwamen later nog eens de sociale media bij. Ook hier konden gebruikers speciale groepen oprichten gericht op het delen van informatie over complottheorieën. De sociale media introduceerden bovendien een andere belangrijke factor voor de verspreiding van deze theorieën, namelijk aanbevelingsalgoritmen. Deze algoritmen bepalen welke content gebruikers te zien krijgen op hun zogeheten *news feed*. Het verdienmodel van socialemediaplatformen is erop gericht de aandacht van gebruikers zo lang mogelijk vast te houden, zodat zo veel mogelijk advertenties kunnen worden getoond. Het algoritme geeft daarom vaak voorrang aan sensationele, provocerende en polariserende berichten, aangezien deze de meeste aandacht genereren (Osinga e.a. 2022, 76). Gezien hun prikkelende inhoud, worden op deze wijze ook complottheorieën verspreid.

Complotpandemie

De grote toename in complotdenken de laatste jaren in Nederland kan toch vooral gelinkt

worden aan de coronacrisis. De coronapandemie had een erg grote impact op de gehele samenleving. De overheid zag zich genoodzaakt verschillende zeer vergaande maatregelen te treffen, zoals het afkondigen van diverse *lockdowns* en het instellen van een avondklok. Mensen kregen vanwege quarantainevoorschriften niet de kans om op een behoorlijke manier van hun geliefden afscheid te nemen en ondernemers moesten zich diep in de schulden steken om het hoofd boven water te kunnen houden. Dergelijke gevolgen riepen veel weerstand op onder de bevolking. De maatregelen wekten bij veel burgers een anti-overheidssentiment op, waarmee zij vatbaar werden voor complottheorieën ten aanzien van deze overheid.

Daarnaast is het een bekend fenomeen dat in tijden van crisis complottheorieën altijd wel aan populariteit winnen. Angst en onzekerheid maken dat mensen zelf op zoek gaan naar antwoorden. Wanneer niet op alle vragen antwoord kan worden gegeven, kan men uitkomen bij complottheorieën als duidelijke verklaring van hun problemen (Van Prooijen & Douglas 2017, 330). Het geeft ze een zekere zin van controle. Tevens is het waarschijnlijk dat het feit dat mensen door de *lockdowns* overmatig veel tijd thuis moesten besteden ervoor gezorgd heeft dat zij vaker het internet en de sociale media opgingen en zo met complottheorieën te maken kregen. Rondom het coronavirus deden er verschillende complottheorieën de ronde. Zo zou het virus veroorzaakt worden door het 5G-netwerk en zouden coronavaccins gebruikt worden om chips te implanteren bij burgers. Het bestaan

van het coronavirus werd daarnaast door sommigen – zelfs door COVID-patiënten die op hun eigen sterfbed lagen – geheel ontkend (Jonk 2020).

Satanisch ritueel kindermisbruik

Het was ook tijdens de coronacrisis dat een andere beruchte complottheorie opdook in Nederland. Vanaf 2020 werd er via een internetplatform een theorie verspreid over een vermeend pedofiellenetwerk dat in de jaren 80 actief zou zijn geweest in Bodegraven. Dit netwerk zou aan satanisch ritueel kindermisbruik doen en diverse kinderen op die wijze hebben vermoord. Een voormalig inwoner van Bodegraven beweerde daar getuige van te zijn geweest en bijgestaan door twee andere beruchte complotdenkers werd deze theorie verspreid onder de bevolking. Verschillende mensen zouden onderdeel zijn van het complot, waaronder RIVM-directeur Jaap van Dissel, minister-president Mark Rutte en burgemeester van Bodegraven Christaan van der Kamp (Akinci 2021).

Dat dit complot door bepaalde individuen uiterst serieus werd genomen, bleek wel toen er mensen vanuit het hele land naar de begraafplaats in Bodegraven kwamen om bloemen te leggen op de graven van de vermeende kinderslachtoffers. Dat zorgde voor overlast voor zowel de nabestaanden van de overleden kinderen als de omwonenden. Er moest zelfs een noodverordening worden ingesteld door de gemeente. Daarnaast kregen verdachte personen als Van Dissel en Van der Kamp te maken met bedreigingen. Dit leidde dan ook tot een rechtszaak, waarbij de drie initiators

van de theorie werden veroordeeld door de rechtbank. De gemeente spande daarnaast een rechtszaak aan tegen het socialemedia-platform Twitter om berichten waarin aan het complot werd gerefereerd te laten verwijderen. Twitter zag dit echter als een te grote inperking van de vrijheid van meningsuiting en werd met dat argument uiteindelijk door de rechter in het gelijk gesteld (Hulsen 2022).

Wat bij deze theorie vooral opvalt is dat die erg veel overeenkomsten vertoont met een andere complottheorie die op dat moment met name in de Verenigde Staten speelde: de QAnon-theorie. Daarin werd gesteld dat de toenmalig president Donald Trump een geheime oorlog zou voeren tegen de zogeheten ‘*deep state*’, bestaande uit satanistische pedofielen op hoge posities in de overheid, zakenwereld en media (Osinga e.a. 2022, 77). Deze theorie was waarschijnlijk weer een voortvloeisel uit de zogenaamde Pizzagate-theorie die een paar jaar daarvoor rondging in de VS, waarin eveneens werd gesproken over satanisch kindermisbruik door de corrupte politieke elite. Sterker nog, beschuldigingen van dergelijk kindermisbruik zien we door de hele geschiedenis heen steeds weer terugkomen, van de Jodenvervolging tot de heksenjacht (Lavin 2020). Dit laat duidelijk zien dat complottheorieën telkens opnieuw weer kunnen opduiken, zij het steeds aangepast aan de lokale en eigentijdse context.

Complottheorieën als verdienmodel

Wat tijdens de coronacrisis nog meer opviel is dat er steeds meer personen opkwamen die meenden een slaatje te kunnen slaan uit

de verspreiding van complottheorieën. Veelal kennen zij een eigen digitaal platform, zoals een website of podcast, waarin uitvoerig wordt gesproken over bepaalde samenzweringstheorieën. Neem bijvoorbeeld voormalig televisieprogrammamaker Robert Jensen, die op zijn eigen website elke week verschillende video's publiceert waarin hij onder meer coronacomplotten bespreekt. Ook de bekende rapper Lange Frans heeft zijn eigen podcast, waarin met name complottheorieën centraal staan. Tevens zien we op de sociale media 'influencers' die naast het geven van *lifestyle*-advies allerlei referenties maken aan onder meer de QAnon-theorie (Van der Waals 2020).

Wat dergelijke 'complotondernemers' met elkaar gemeen hebben, is dat hun platform vaak gebruikt wordt als vehikel om allerlei producten op te promoten en te verkopen. Denk aan kledingstukken met een bepaalde tekst erop, maar ook bijvoorbeeld 'documentaires' of boeken waarin dieper wordt ingegaan op bepaalde complotten. Vooral worden deze platformen gebruikt om donaties te vragen. Zo stelde complotdenker Willem Engel dat hij donaties nodig had om met zijn actiegroep Viruswaarheid de juridische strijd tegen het coronabeleid van de overheid te kunnen bekostigen (Trompert 2020).

Dit verdienmodel lijkt te zijn overgewaaid vanuit de VS. Hier gebruikte de eerste echte complotondernemer Alex Jones zijn digitale platform om complottheorieën te verspreiden, maar ook om donaties te vragen en allerlei producten te verkopen, zoals voedings-supplementen en survivalpakketten. Met

miljoenen bezoekers per maand wist hij zo een fortuin te vergaren (al werd hij onlangs veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding van maar liefst meer dan een miljard dollar; Algemeen Dagblad 2022). Hoewel het in Nederland bij lange na niet om dergelijke bedragen gaat, is het verdienmodel in de kern hetzelfde. Complottheorieën worden gebruikt om de aandacht te krijgen en zo op een slinkse manier bij mensen geld af te troggelen.

Forum voor *conspiracy*

Als laatste element van deze verkenning van het Nederlandse complotlandschap moet stilgestaan worden bij de politiek, en dan een partij in het bijzonder: Forum voor Democratie. Deze partij kwam in 2017 voor het eerst in de Tweede Kamer en behaalde bij de Provinciale Statenverkiezingen in 2019 een enorme overwinning door als relatieve nieuwkomer als grootste partij uit de bus te komen. De partij kreeg daarna echter te maken met diverse interne conflicten, wat leidde tot verschillende afsplitsingen. De belangrijkste oorzaak daarvan was dat met name sinds de coronacrisis bepaalde individuen binnen de partij, waaronder partijleider Thierry Baudet, een steeds radicalere lijn begonnen aan te hangen. Binnen dat geluid speelden complottheorieën een centrale rol.

Toch ook al voor de coronacrisis flirtte de partij met verschillende samenzweringstheorieën. Zo sprak Baudet in 2017 over de 'homeopathische verdunning' van het Nederlandse volk door middel van massa-immigratie (NPO Radio 1 2017). Dat was een duidelijke verwijzing naar de zogenaamde omvolkings-

theorie, waarin gesteld wordt dat onze politieke leiders doelbewust de westerse bevolking proberen te vervangen door niet-westerse immigranten, om zo de westerse cultuur en identiteit kapot te maken. Het is een complottheorie die vooral in extreemrechtse kringen circuleert en de inspiratie vormde voor onder meer de terroristische aanslagen in Noorwegen en Nieuw-Zeeland.

Niettemin was het met name sinds de coronacrisis dat complottheorieën een steeds prominentere rol gingen spelen in de partij. Forum stelde zich op als faliekant tegenstander van het coronabeleid van de regering. Naast dat Baudet volop desinformatie begon te verspreiden rond het coronavirus en -vaccin, stelde hij dat dat de aanpak van het coronavirus onderdeel was van een internationaal complot om een nieuwe wereldorde te creëren (Bolhuis & Van Gemert 2021). Cen-

traal hierin staat het World Economic Forum (WEF) en zijn plannen voor een ‘*great reset*’ van de wereldeconomie. Waar het WEF aan geeft het hier te hebben over minder ongelijkheid en meer duurzaamheid, wordt dit door complotdenkers gezien als een ultralinkse en antidemocratische machtsgreep door een globalistische elite. Deze complottheorie wordt door Forum volop verspreid en onlangs publiceerde Baudet zelfs een boek over deze samenzwering.

Dat de partij niet slechts meer flirt met complottheorieën, maar deze nu echt centraal stelt in haar politieke gedachtegoed werd onlangs bevestigd toen Baudet zichzelf als complotaanhanger verklaarde (Den Hartog 2022). Recentelijk zagen we hem dan ook verkondigen dat de 9/11-aanslagen in de VS een valse vlag operatie waren, er fraude was gepleegd tijdens de laatste Amerikaanse presidents-

verkiezingen, het Westen erop uit is Rusland doelbewust te vernietigen, en insinueerde hij dat minister van Financiën Sigrid Kaag mogelijk zou zijn gerekruteerd door buitenlandse geheime diensten (ThePostOnline 2020; Hankel 2022). Op deze wijze hebben complottheorieën hun weg weten te vinden van obscure internetpagina's naar het hart van de Nederlandse democratie.

Liberaal lessen

Vanuit liberaal perspectief valt er veel te zeggen over dit onderwerp. Allereerst moet worden opgemerkt dat liberalen juist pleiten voor het innemen van een kritische houding ten aanzien van de autoriteiten en het 'mainstream'-narratief. Zo stelde de liberale filosoof Karl Popper (1902-1994) dat we juist huiverig moeten zijn voor onaantastbare waarheden en dat we bereid moeten zijn om tegen de meerderheid in kritisch na te blijven denken (Van der List 1990, 63). In het verleden hebben we immers gezien dat complottheorieën niet per definitie (volledige) onzin zijn.¹ Het probleem bij complotdenken is echter dat deze kritische blik ten aanzien van het algemeen geaccepteerde narratief juist compleet afwezig is bij het beoordelen van het waarheidsgehalte van alternatieve theorieën. Daar waar met groot wantrouwen naar de wetenschap wordt gekeken, worden de ideeën van louche figuren op het internet juist klakkeloos overgenomen.

Kijkend naar het beschreven overzicht van het Nederlandse complotlandschap vallen bovendien verschillende zaken op. Allereerst zien we een duidelijke verandering van complot-

denken dat zich tot het computerscherm op de zolderkamer beperkt, naar een situatie waarin op basis van deze theorieën daadwerkelijk actie wordt ondernomen. Met name sinds de coronacrisis hebben we verschillende incidenten gezien: van het schenden van grafrust in Bodegraven, tot het uiten van bedreigingen richting politici. Vanuit liberaal perspectief is dan ook met name zorgelijk dat er tegenwoordig een serieuze veiligheidsdreiging van complottheorieën uitgaat. Onlangs werd om die reden de bekende Engelse complotverspreider David Icke de toegang tot Nederland geweigerd, uit angst voor risico's ten aanzien van de openbare orde (NOS 2022). Het garanderen van veiligheid is de belangrijkste taak van de overheid, dus alleen daarom al moet de politiek de problemen rond complottheorieën uiterst serieus nemen.

Verder valt op dat er een zekere 'medialisering' van complottheorieën heeft plaatsgevonden. Dat begon al met complottheorieën rond de moord op Pim Fortuyn. Naast dat bekende Nederlanders hier openlijk in de media over spraken, maakte filmmaker Theo van Gogh in 2004 een speelfilm (gebaseerd op een boek), waarin deze theorie centraal stond. Recentelijk verscheen er ook een succesvolle drama-serie over het complot rond de Bijlmerramp. Binnenkort zullen er daarnaast maar liefst twee verschillende series verschijnen over de vuurwerkramp in Enschede (al is hier inhoudelijk nog weinig over bekend). Naast de traditionele media, hebben zoals eerder besproken met name de sociale media gezorgd voor de verspreiding van complottheorieën. Een belangrijke vervolgvraag is dan ook of zij hier

tegen op dienen te treden. Dat is vanuit liberaal perspectief gezien een lastig dilemma. Enerzijds pleiten liberalen voor vrijheid van meningsuiting. Het verbieden van complottheorieën zou je kunnen zien als een vorm van censuur. Anderzijds zorgen complottheorieën nu voor serieuze veiligheidsdreigingen en hebben ze een ondermijnend effect ten aanzien van de democratie. Binnen het liberale spectrum kan hier dus verschillend over worden gedacht. Het is in ieder geval wel wenselijk dat er veel meer transparantie komt rond de aanbevelingsalgoritmen van deze socialemediabedrijven, aangezien deze de belangrijkste drijfveer zijn achter de verspreiding van complottheorieën.

Tot slot zien we dat complotdenken vaak het resultaat is van een onderliggend anti-overheidssentiment (Murphy e.a. 2022, 46). Indien de overheid het ontstaan van dergelijke theorieën wil voorkomen, zal zij zich betrouwbaarder moeten opstellen. Volgens liberalen is transparantie bij de overheid noodzakelijk om machtsmisbruik te voorkomen. Wanneer we bijvoorbeeld kijken naar de rampen in de Bijlmer en Enschede, zien we dat het gebrek aan duidelijkheid en openheid (mogelijk terecht) vermoedens creëerde dat er sprake was van een doofpotaffaire. Uit deze algehele schimmigheid kunnen vervolgens extremere theorieën voortkomen, zoals het idee dat er in Enschede zelfs landmijnen opgeslagen zouden liggen. Het Nederlandse vertrouwen in de overheid is momenteel erg laag (Het Parool 2021). Zaken als de toeslagenaffaire, coronacrisis, lange formatietijd en het stikstofdossier hebben voor veel onvrede

in de maatschappij gezorgd. Tel daarbij op dat dit sentiment doelbewust gevoed wordt door zowel financiële als politieke ‘complotprofiteurs’ en het wordt duidelijk dat de overheid daar voor een enorme uitdaging staat. Wil de overheid ooit de geest van het complotdenken weer terug in de fles krijgen, zal zij de komende jaren ervoor moeten zorgen dat ze het vertrouwen van de burger terug weet te winnen.

drs. W.J. Derksen is wetenschappelijk medewerker bij de TeldersStichting en eindredacteur van Liberale Reflecties.

Literatuurlijst

- ‘Kabinet weigert complotdenker Icke toegang tot Nederland’, NOS, 3 november 2022, URL: <https://nos.nl/artikel/2450948-kabinet-weigert-complotdenker-icke-toegang-tot-nederland>.
- ‘Minder dan 30 procent Nederlanders heeft veel vertrouwen in overheid’, *Het Parool*, 1 november 2021.
- ‘Na schadevergoeding van één miljard, nu 472 miljoen dollar boete voor complotdenker Alex Jones’, *Algemeen Dagblad*, 11 november 2022.
- ‘Tweede Kamer wil onafhankelijk onderzoek vuurwerkkramp Enschede’, NOS, 29 juni 2021, URL: <https://nos.nl/artikel/2387268-tweede-kamer-wil-onafhankelijk-onderzoek-vuurwerkkramp-enschede>.
- Akinci, O., ‘Een satanistisch pedonetwerk in Bodegraven? Waarom mensen zo gevoelig zijn voor dubieuze theorieën’, *Trouw*, 26 februari 2021.

-
- Birchall, C., Knight, P., 'Do your own research: conspiracy theories and the internet', *Social Research*, 2022, nr. 3, pp. 579-605.
 - Bolhuis, T., Van Gemert, S., 'Deze 5 onwaarheden vertelde Thierry Baudet over het coronavirus', *EenVandaag*, 11 januari 2021, URL: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/deze-5-onwaarheden-vertelde-thierry-baudet-over-het-coronavirus/>.
 - Van Buuren, J., *Doelwit Den Haag? Complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014*, proefschrift aan de Universiteit Leiden, Leiden, 2016.
 - Cardone, N., 'Mysterie blijft na 30 jaar 'Bijlmer-ramp' in Amsterdam', *VRT NWS*, 4 oktober 2022, URL <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/10/04/30-jaar-na-de-bijlmerramp-docu-serie-over-een-van-de-zwaarste/>.
 - Hankel, A., 'Bijdrage Baudet over complottheorieën: 'Hij wil twijfel zaaien over alles'', *RTL Nieuws*, 22 september 2022, URL: <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/5334934/thierry-baudet-sigrid-kaag-complot-complottheorie-algemene>.
 - Den Hartog, T., 'Baudet gooit schroom van zich af en verklaart zich complotaanhanger', *Algemeen Dagblad*, 18 oktober 2022.
 - Hulsen, S., 'Twitter hoeft complottheorie over misbruik Bodegraven niet te wissen', *RTL Nieuws*, 4 oktober 2022, URL: <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5337355/twitter-hoeft-complottheorie-over-satanistisch-misbruik-niet-te>.
 - Jonk, E., 'Verpleegster: zelfs op sterfbed zeggen patiënten dat coronavirus niet bestaat', *Metro*, 19 november 2020, URL: <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/buitenland/2020/11/verpleegster-zelfs-op-sterfbed-zeggen-patienten-dat-coronavirus-niet-bestaat/>.
 - Kreuwel, L., 'Bewoner Frits Pril reed na de vuurwerkcramp door de hekken heen: "Ik had het niet gepland"', *RTV Oost*, 12 mei 2020, URL: <https://www.rtvooost.nl/nieuws/330304/bewoner-frits-pril-reed-na-de-vuurwerkcramp-door-de-hekken-heen-ik-had-het-niet-gepland>.
 - Lavin, T., 'QAnon, blood libel, and the Satanic Panic', *The New Republic*, 29 september 2020, URL: <https://newrepublic.com/article/159529/qanon-blood-libel-satanic-panic>.
 - Van der List, G.A., 'Karl Popper', in: P.B. Cliteur, G.A. van der List red., *Filosofen van het hedendaags liberalisme*, Kampen, 1990.
 - Meijer, T. (voorzitter), *Een beladen vlucht: eindrapport Bijlmer enquête*, Den Haag, 1999.
 - Mulder, F., 'Dit is één grote doofpotaffaire', *De Groene Amsterdammer*, 2019, nr. 24., URL: <https://www.groene.nl/artikel/dit-is-een-grote-doofpot-affaire>.
 - Murphy, K., McCarthy, M., Sargeant, E., Williamson, H., 'COVID-19 conspiracies, trust in authorities, and duty to comply with social distancing restrictions', *International Criminology*, 2022, nr. 2, pp. 44-58.
 - Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, 'Dreigingsbeeld NCTV: dreiging in en tegen Nederland veelzijdiger en meer diffuus', 7 november 2022, URL: <https://www.nctv.nl/actueel/nieuws/2022/11/07/dreigingsbeeld-nctv-dreiging-in-en-tegen-nederland-veelzijdiger-en-meer-diffuus>.
 - NPO Radio 1, 'Baudet snapt ophef om 'homeopatische verdunning' niet', 17 maart 2017, URL: <https://www.nporadio1.nl/fragmenten/dit-is-de-dag/419075af-6edd-42a5-a6c8-2b00bd-949d6d/2017-03-17-baudet-snapt-ophef-om-homeopatische-verdunning-niet>.
 - Osinga, F., Derksen, W.J., De Bel, T., Broeders, D., Ducheine, P., Janssen, M., Klous, S., Prins, R.,

Digitalisering en liberale kernwaarden. Vrijheid door grenzen te stellen in de digitale wereld, rapport van de Prof. mr. B.M. TeldersStichting, Den Haag, 2022.

- Palm, T., 'Welke lessen we nog steeds kunnen trekken uit de moord op de gebroeders De Witt', *Trouw*, 20 augustus 2022.
- Pauw in Panama, 'Pim Fortuyn 2002-05-24', *YouTube*, URL: https://www.youtube.com/watch?v=Xbm05YqwBGY&t=888s&ab_channel=GeschiedenisVanNL.
- Plasman Advocaten, 'Mogelijk militaire explosieven bij Fireworks', 19 oktober 2005, URL: <https://plasmanadvocaten.com/nieuws/mogelijk-militaire-explosieven-bij-fireworks>.
- Van Prooijen, J.W., Douglas, K.M., 'Conspiracy theories as part of history: the role of societal crisis situations', *Memory Studies*, 2017, nr. 3, pp. 323-333.
- ThePostOnline, 'Baudet: '9/11 was een false flag operatie!', *YouTube*, 3 februari 2022, URL: https://www.youtube.com/watch?v=h5qenY0WiE4&ab_channel=ThePostOnlineTPO.

www.youtube.com/watch?v=h5qenY0WiE4&ab_channel=ThePostOnlineTPO.

- Trompert, S., 'Onbewezen, ontkracht, maar onrendabel? Het verdienmodel van complottheoretici', *RTL Nieuws*, 9 oktober 2020, URL: <https://www.rtlnieuws.nl/economie/life/artikel/5189115/verdienmodel-complottheorie-geld-verdienen-viruswaarheid-5g>.
- Van der Waals, K., 'Mode, reisjes en 'de waarheid': de influencers die complottheorieën verspreiden via Instagram', *de Volkskrant*, 3 juli 2020.
- Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, 'HJ Schoo-lezing door Dilan Yeşilgöz-Zegerius', URL: <https://www.vvd.nl/hj-schoo-lezing-door-dilan-yesilgoz-zegerius/>.

1. Neem bijvoorbeeld de verschillende theorieën rond de Amerikaanse Central Intelligence Agency (CIA). Veel vermeende operaties bleken naderhand daadwerkelijk te hebben plaatsgevonden, van betrokkenheid bij buitenlandse coups tot het uitvoeren van experimenten op het gebied van hersenspoeling.

